

ՄԱՆՈՒՇ ԲԱԼԱՅԱՆ

«ՅՈՒՇԱՏԵՏՐ» ԷՍՍԵՆԵՐԻ ԳԵՂԱՐՎԵՍՏԱՎԱՎԵՐԱԳՐԱԿԱՆ
ՀԻՄՆԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐԸ*DOI: 10.24234/journalforarmenianstudies.v3i66.124*

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Հոդվածի նպատակն է Պոլսի «Մարմարա» օրաթերթում հրապարակված և ապա առանձին գրքերով լույս տեսած խմբագրապետ Ռոպեր Հատտեճյանի «Յուշատետր» էսսեները ներկայացնել որպես առօրյա և պատմական իրադարձություններին անդրադարձող գեղարվեստական հրապարակագրություն:

Թեման արդիական է, քանի որ Ռ. Հատտեճյանի «Յուշատետր» խորագրով էսսեների գեղագիտական արժարժումներով ներկայացվում են հեղինակի մտահղացման ճանաչողական ակունքները, ժամանակի ճիշտ գնահատումները, ուղենշվում ժամանակակից արձակի զարգացման միտումները:

Ըստ սահմանված նպատակի՝ ուսումնասիրել ենք «Յուշատետր» էսսեների ձևաբովանդակային առանձնահատկությունները և դրանք բնութագրել որպես վավերագրական հիմնավորում ունեցող, գեղարվեստական ոճավորմամբ փոքրածավալ գրվածքներ, որոնք պատումի թեմատիկ բազմազանության մեջ միավորում են պատմականությունն ու արդիականությունը:

Համադրական վերլուծության մեթոդով անդրադարձել ենք «Յուշատետր»-ի էջերում հրապարակված հատկապես այն էսսեներին, որոնք վերաբերում են հայ գրական գործիչներին, նրանց հանրային ու ստեղծագործական գործունեությանը: Ընդհանրացրել ենք Ռ. Հատտեճյանի ընտրած հեղինակների բանարվեստի բովանդակային ընդգրկումները, գեղագիտական սկզբունքները, քերթողական արվեստի դրսևորման ձևերը:

Առաջնորդվելով ժամանակագրական քննության մեթոդով՝ հոդվածում «Յուշատետր»-երը դիտարկել ենք որպես յուրօրինակ քրոնիկոններ, որոնք

ստեղծագործական ընդհանրացումներով տալիս են պատմական իրարահաջորդ ժամանակների իրական պատկերը:

Եզրահանգումներում գրական դիմանկարների գեղարվեստավավերագրական պատումների ընդհանրացումները լրացրել ենք Ռ. Հատտեճյանի՝ մարդկային բանականության էկզիստենցյալ տառապանքը բնութագրող փիլիսոփայական ձևակերպումներով:

Բանալի բառեր և արտահայտություններ. «Յուշատետր», էսսե, բանաստեղծական պատկեր, գրական դիմանկար, արժևորում, տարեգրություն, գեղարվեստավավերագրական արձակ, արդիականություն, պատմականություն, գաղափարախոսություն:

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Պոլսի «Մարմարա» օրաթերթի բազմամյա խմբագրապետ, արձակագիր Ռոպեր Հատտեճյանը իր «Յուշատետր»-ով նորոգեց հուշագրական ավանդույթը, որը բացեց ձևաբովանդակային լայն հնարավորություններ, ինչպես նաև առօրյա ու պատմական կարևոր, երբեմն աննշան թվացող իրադարձությունները իմաստավորելու և արժևորելու կարելիություններ: «Յուշատետր» սյունակը, սկսած 1981-ի օգոստոսի 4-ից, «Մարմարա»-ի առաջին էջից ներկայացնում է Ռ. Հատտեճյանի էսսեները՝ իբրև գեղարվեստական հրապարակագրության լավագույն օրինակներ:

«Յուշատետր»-երում Ռ. Հատտեճյանը թերևս որդեգրել է եվրոպական ժամանակակից վավերագրական արձակի երկու հատկանիշները՝ պատմականությունն ու արդիականությունը: Պատմականությունը դրդում է սերունդներին՝ ձեռք բերելու վստահություն սեփական հնարավորությունների նկատմամբ, իսկ արդիականության հիմքը մարդու նկատմամբ գեղագետ գրողի՝ կատարված իրողություններին գնահատական տալու սկզբունքն է: Առանձնահատուկ է նաև Ռ. Հատտեճյանի աշխարհայացքը, որի գեղագիտական հիմնավորումները «Յուշատետր»-ի էջերից ներկայացվում են ընթերցողին գիտահանրամատչելի լեզվով:

«Հատտեճեանը «Յուշատետր»-երուն բազմաբնոյթ գրութիւններովը լայն պատուհան մը բացաւ մեր գրականութեան մէջ կեանքի բոլոր երեսակներուն վրայ՝ մեր դպրութեան մէջ հրապարակագրութիւնը բարձրացնելով գրական ճաշակ ու բովանդակութիւն ունեցող անվիճելի վիճակի մը» **(Թորանեան Թ., 2002)**,- գրել է սփյուռքահայ գրականագետ Թորոս Թորանյանը: «Յուշատետր»-երի բովանդակային առանձնահատկություններին հեղինակը բազմիցս անդրադարձել է հանդիպումների և հարցազրույցների ժամանակ: Նման ստեղծագործությունների մեջ, ըստ Ռ. Հատտեճյանի, մարդիկ «...կրնան գտնել քիչ մը արուեստ, քիչ մը փիլիսոփայութիւն, քիչ մը հոգեբանութիւն, քիչ մը մշակոյթի պատմութիւն, քիչ մը գրականութիւն, եւ այս բոլորին մէջէն յայտնուող ճաշակ մը...» **(Յակոբեան Մ., 2013)**:

Պատկերավորման ու ոճի առումով Ռ. Հատտեճյանը «Յուշատետր»-ում հասել է ինքնատիպ լուծումների՝ մեկընդմիջտ հաստատելով, որ «գեղարվեստական վավերագրության հեղինակի առաջին նպատակը ընթերցողի մտերմությունը նվաճելն է» **(Գալստյան Ա., 2021)**: «Յուշատետր»-երի էջերից հնչող նրա խոսքը, ինչպես նշում է գրականագետ Սուրեն Դանիելյանը. «համախմբող ուժ ունի, եւ այն առաջին հերթին անվերջանալի երկխօսութիւն է ընթերցողների, համայնքի, բովանդակ ժողովրդի հետ» **(«Պոլսահայ գրականութիւնը...», 2023)**: :

ՄԵԹՈՂԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ռ. Հատտեճյանի «Յուշատետր»-երը ստեղծագործական ազատությամբ ու թեմատիկ բազմազանությամբ առնչվում են տարբեր ասպարեզների և խնդիրների: Ըստ այդմ՝ առաջնորդվել ենք ժամանակագրական քննության մեթոդով՝ անդրադառնալով «Յուշատետր»-երում ներկայացված կարևոր դեմքերին և դեպքերի գրապատմական առաջընթացին: Շարադրանքում օգտագործվել են նաև համադրական վերլուծության մեթոդը՝ հընթացս ներառելով գեղագիտական տիպաբանական վերլուծության որոշ տարրեր:

ՔՆՆԱՐԿՈՒՄ

Ժամանակի ազգային-մշակութային խնդիրների շուրջ իր մոտեցումները ընդհանրացնող Ռ. Հատտեճյանի կարևոր մտահղացումն էր «Յուշատետր»-երուն ընդմէջէն լայն չափով գրականութիւն հրամցնել ժողովուրդին» (**Շառոյեան Լ., 2003**): Նման բովանդակությամբ գրված էսսեները հետագայում հիմնականում ամփոփվեցին «Պտոյտ մը մեր գրականութեան պարտէզին մէջ» (2000), «Առագաստ՝ դէպի բանաստեղծութիւն» (2006), «Պտոյտ հայ գրականութեան քովիսներուն մէջ» (2007-2010) հատորներում: Նրանցում ներկայացված գեղարվեստավարագրական արձակի հերոսը ժամանակի արհավիրքներից խոցելի, բայց այդ արհավիրքներին հնարավորինս դիմակայող ստեղծագործող անհատն է, որն իր էությամբ ու մտածողությամբ բարդ ու ճկուն համակարգ է ստեղծում՝ իրականության և ժամանակի մեջ ընկալվելու համար:

«Առագաստ՝ դէպի բանաստեղծութիւն» հատորում հեղինակների մտերմության մեջ քննադատ Հատտեճյանն ընդգծել է նրանցից յուրաքանչյուրի ստեղծագործության ոճի և մեթոդի ձևաբովանդակային առանձնահատկությունները: Ըստ Հատտեճյանի՝ բանաստեղծները լուսավորում ու ազնվացնում են մարդկային հոգին, նոր փայլ տալիս աշխարհի և բնության խորհուրդներին, «զոր թերեւս պիտի չտեսնէինք, եթէ աշխարհին վրայ բանաստեղծութիւնը հնարուած չըլլար» (**Հատտէճեան Ռ., 2006**):

«Բանաստեղծության պարտեզի» մեջ շրջելիս Ռ. Հատտեճյանը աշխարհին ու մարդուն նայում է բանաստեղծի՝ աչքով, որին միանում է փիլիսոփայի ներհուն դատողությունը, արդյունքում միահյուսվում են երևույթն ու բանաստեղծական խոհը, կատարվում են ընդհանրացումներ՝ միևնույն պատկերի՝ տարբեր բանաստեղծների կողմից տրված լուծումների համատեքստում: Այս մոտեցումը հնարավորություն է տալիս նույն էսսեի շրջանակներում անդրադառնալու մի քանի հեղինակների, նրանց աշխարհայացքի ընդհանրություններին, բանարվեստի առանձնահատկություններին, նյութի բովանդակային ընդգրկման սահմաններին: Փիլիսոփայի խորաթափանցությունը Ռ. Հատտեճյանին տանում է դեպի

բանաստեղծական պատկերի խորքը, հիմնավորում գաղափարական գյուտերն ու մտածումները:

Բազմամարդ են «Յուշատետր»-ի «արահետները». հոգատար «պարտիզպանի» նպատակը «մեր գրականության մոռացության անդունդին խորը» (**Հատտեճեան Ռ., 2000**) նայելն է և արժանավորներին վերհանելը, նրանց ստեղծագործությունները՝ իբրև տաղանդի արգասիք ներկայացնելը: «Իր ընդհանուր գիծերուն մէջ գրականութեան պատմութիւնը ուրիշներու վկայութեամբ ու ճաշակով, ուրիշներու հաւաստիացումով ու երաշխաւորութեամբ գրուած պատմութիւն մըն է» (**«Ռ. Հատտեճեան գրական գործունէութեան 40-ամեայ հանգրուանին», 1987**): Ուստի և «հայ բանաստեղծության պարտեզի» գեղեցկությունները հասարակությանը հասանելի և սիրելի դարձնելու համար հարկ է ամենօրյա աշխատանք ու խնամք տանել. Ռ. Հատտեճյանի պարագայում դա նշանակում է ամեն օր թերթի էջերից խոսել գրականության մասին:

Հիմնվելով անձնական տպավորությունների, ժամանակակիցներից լսած տեղեկությունների, նաև գրական մարդկանց՝ պարբերականներում հրատարակված անձնական նամակների և հուշագրությունների վրա՝ Ռ. Հատտեճյանը բացում է հայ գրականության ետնաբեմի վարագույրը, ներկայացնում ուշագրավ պատումներ գրողների կյանքի, նրանց մտերմությունների, նաև այս կամ այն ստեղծագործությունը գրելու նախապատմության վերաբերյալ: Նման պատմությունները, ունենալով իրապաշտական ու տպավորապաշտական հենք, ներառում են նաև քննադատ-վավերագրողի տեսակետները և ունեն ճանաչողական արժեք:

Ռ. Հատտեճյանը ներկայացրել է երկու մեծերի՝ Հ. Պարոնյանի ու Ե. Օտյանի երգիծանքի նրբությունները, պատճառաբանել Հ. Թլկատինցու և Ռ. Զարդարյանի տարածայնությունները, Գ. Մահարու և Շ. Շահնուրի հեռակա բարեկամությունը, Ավ. Իսահակյանի, Վ. Տերյանի սերերն ու հիասթափությունները: Սիրո և նվիրումի շուրջ Ռ. Հատտեճյանը համադրել է Մ. Զարիֆյանի, Ռ. Սևակի բանաստեղծական

տրտմությունը, Աստծո հետ խոսելու հնարավորության արդյունքում՝ միացրել Նարեկացու աղոթքն ու պոլսահայ բանաստեղծ Անդան Էոզերի «աղերսագիրը»:

Հայ մեծերի անձնական տառապանքը և դժվարությունները պատկերելուն զուգահեռ՝ Ռ. Հատտեճյանը անցողակի, երբեմն էլ հանգամանորեն անդրադառնում է պատմական այնպիսի դրվագների, որոնք բախտորոշ են եղել Հայրենիքում և Սփյուռքում ապրողների կյանքում: Այս առումով «Յուշատետր»-երը յուրօրինակ քրոնիկոններ են, որ տալիս են պատմական իրարահաջորդ ժամանակահատվածների իրական պատկերը:

Հեղինակը ներկայացնում է նշանավոր հեղինակների գրական-հրապարակախոսական ու հանրային գործունեությունը նախաեղեռնյան տարիներին, երբ նրանք հասարակական ու ստեղծագործական կյանքի բարձրակետում էին: Այնուհետև հաջորդում են նրանց ձերբակալվելու, տառապալից գողգոթա անցնելու, ոմանց փրկվելու և ոմանց նահատակվելու պատմությունները: «Յուշատետր»-ի պատումները շարունակաբար հասնում են մինչև ստալինյան բռնապետության տարիներ, մինչև 60-ականների բեկման ու զարթոնքի, նոր մտածողության ժամանակներ:

Ռ. Հատտեճյանը կարևորել է հայ գրական ու մշակութային կյանքի նշանավոր դեմքերի ոչ միայն ստեղծագործությունների, այլև նրանց ապրած կյանքի, անձնական ապրումների դերը, որովհետև այդ ամենը, ըստ գրականագետ-վավերագրողի, կենդանի մշակույթ է և օժանդակում է ստեղծագործող անհատի գործի լիարժեք հասկացվածությանը. «...Այլևս գիտենք թե մեր արուեստասէր ու ստեղծագործ գրագետները ահաւոր տառապանքներու ու ողբերգութիւններու մէջէն անցնելու ընթացքին է որ տուած են իրենց գործերը, կը մտածենք որ մենք, անոնց հրաշալի գրականութեան առջեւ խոնարհելու ընթացքին, պէտք է խոնարհինք նաեւ անոնց ապրած ողբերգութիւններուն ու անոնց զգացած տառապանքներուն առջեւ» (**Հատտեճեան Ռ., 2007**):

Ռ. Հատտեճյանը ընդգծում է հայ գրականության երախտավորներին գնահատելու առաջնահերթությունը. «....Պիտի ջանանք մեր մեծ գրագետները

պահ մը գոնէ դուրս բերել հայ գրականութեան համատարած գերեզմանատունէն եւ անոնց ընկերանալ անցաւոր աշխարհի մը մէջ իրենց կատարած զուարթ կամ տառապալից ուղեւորութիւններու ընթացքին» (**Հատուցեալ Ռ., 2007**):

Տարագիր հայ մտավորականները, որտեղ էլ որ հանգրվանել են, ինչ պայմաններում էլ հայտնվել են, նպատակ են դրել ապրեցնելու հայ գրականությունն ու մշակույթը. այս ամենը կարծես չգրված պարտավորություն էր արևմտահայ գլխատված գրականության և սպանված ընկերների հիշատակի առջև: Թեոդիկը ապրեց եվրոպական տարբեր երկրներում՝ «իր ժամերուն մեծ մասը անցընելով տպարաններու մէջ ու գրելով կամ սրբագրելով իր Տարեցոյցները» (**Հատուցեալ Ռ., 2008, Յուշատետր 60**): Երվանդ Օտյանը երկար դեգերումներից հետո Կահիրեի «Արև» թերթի խմբագրատանը հաստատեց իր աթոռը և «հոն է, որ գրեց իր վերջին ու ծաւալուն վէպերէն մէկը՝ «Հայ Տիասփորան» (**Հատուցեալ Ռ., 2008, Յուշատետր 61**): Հակոբ Սիրունին Ռումինիայում «դասախօսութիւններ կ'ընէր, գիրքեր կը գրէր, մատենադարաններ կը հիմնէր, հայկական տուններ կը բանար ու ցուցահանդէսներ կը կազմակերպէր, հայ մշակույթը կը ծանօթացնէր ռումէններուն...» (**Հատուցեալ Ռ., 2008, Յուշատետր 60**): Համաստեղը հեռավոր Բոստոնից «շուտով իր հեղինակութիւնը պիտի հաստատէր Սփիւռքի մէջ, նորահնար գիւղագրութեան մը ընդմէջէն տալով հայ ժողովրդի անցեալին մէջ մնացած գաւառի կեանքի գրականութիւնը» (**Հատուցեալ Ռ., 2008, Յուշատետր 60**): Արշակ Զոպանյանը «մեր գրականութեան մէջ անմահացած է ուրիշներու գրականութեան բերած իր ծառայութեամբ... Ան ֆրանսական մշակութային կեանքին մէջ քիչ մը տեղ բացաւ հայ գրականութեան ու մշակոյթին» (**Հատուցեալ Ռ., 2007**): Ըստ Հատուցեալի՝ սա բացառիկ առաքելություն է, որ «աւելի ծանր կը կշռէ, քան թէ անոր ստեղծագործութիւնները» (**Հատուցեալ Ռ., 2007**):

Ռ. Հատուցեալի տարեգրության հերոսներից շատերը եղել են բախտակից ընկերներ, կրել ճակատագրի նույն հարվածները, սատարել իրար կարիքի, հիասթափության պահերին: «Յուշատետր»-երի վավերացումները

«պատճառաբանում» են Շահնուրի՝ նահանջի տրամաբանությունն ու Վ.Շուշանյանի ըմբոստությունը՝ ընդդեմ նահանջի, Ա. Արփիարյանի մտավախությունները ու Ե. Տեմիրճիպաշյանի միստիկական տառապանքը, Հ. Թլկատինցու անմնացորդ նվիրումն իր դպրոցին ու Թեքեյանի՝ հայերենի փառաբանությունները, Սիպիլի ու Հրանտ Ասատուրի սիրո հմայքը, Թեոդիկի ու Արշակունիու բարձր իդեալները, այս ամենի հետ նաև՝ հայի, հայ գրականության ու լեզվի հարատևելու անհրաժեշտությունը: «Իրենց հայրենիքն հեռացած, օտար ափերու վրայ հայկական ինքնությունը պահելու պայքարի մը զինուորագրուած ինչ ինչ հայ գրագէտներ մագոգի նման կ'երթեւեկէին Երոպայի զանազան քաղաքներուն մէջ, երբեմն երթալով մէկ կողմէ մինչեւ Ամերիկա, մէկ կողմէ ալ մինչեւ Հնդկաստան» (**Հատտէճեան Ռ., 2007**), - գրում է Ռ. Հատտեճյանը՝ պատկերելով Եղեռնից մազապուրծ հայ գրողների իրական կյանքը:

«Յուշատետր»-երը խիստ ու արդարացի գնահատական ունեն նաև հայ ժողովուրդի համար մեկ այլ դաժան՝ ստալինյան ժամանակահատվածի նկատմամբ, որը նշանավորվեց որպես «Երկրորդ ապրիլի 24», որպես ազգային արվեստի ու գրականության գլխատման, մշակութային արժեքների ոտնահարման արյունոտ տարեգրություն, ինչպես նաև՝ ամբողջովին հայրենիքին նվիրված, սակայն անարդար մեղադրանքների համար «մաքրագործումի» ենթարկված տաղանդավոր հայորդիների դատապարտում և աքսոր: «Կարծես թէ չէր բաւեր այն մաքրագործումը որ մեր մշակոյթին դէմ կը դարբնուէր ինչ ինչ ժխտական օտար ուժերու կողմէ....» (**Հատտէճեան Ռ., 2007**), - գրել է Ռ. Հատտեճյանը Զ. Եսայանի, Եղ.Չարենցի, Գ.Մահարու և այլոց մասին: Նա ծավալվում է մեկ այլ կարևոր հարցադրման շուրջ. ովքե՞ր են իսկական հայրանասերները, արդյոք նրա՞նք, ովքեր «խաչվեցան ո՛չ թէ օտարութեան մէջ, այլ իրենց հայրենիքին հողերուն վրայ» (**Հատտէճեան Ռ., 2007**), թե «այն միւսները, որոնք այս գրագէտները կը խաչէին, կը հալածէին, կ'աքսորէին յանուն հայրենիքին» (**Հատտէճեան Ռ., 2007**):

Պատմական զարգացումները փշրեցին սուտ գաղափարախոսությունները, համայնավարական սահմանափակումները և սոցիալիստական ռեալիզմի պարտադրած սխեմատիզմը, որոնք ոչ միայն կասեցրել են խորհրդահայ գրականության զարգացման բնականոն ընթացքը, այլև դարձել վտանգավոր խոչընդոտներ՝ տաղանդավոր հեղինակների կենսագործունեության, նրանց գրական երկերը արժևորելու ճանապարհին: Եվ փաստն այն է, որ բոլոր դատապարտվածները ի սկզբանե ոգևորվել ու իրենց ստեղծագործություններում փառաբանել են սովետների կուսակցական կարգախոսները: Սակայն տարիների հետ անդրադարձել են արվեստի ու գրականության գեղագիտական մնայուն հատկանիշներին և ձաղկել ամեն մի ազգային գաղափար փոշիացնող և արժեզրկող «Ինթերնասիոնալը, համայնավար կարգերը, ոչնչությունները մարդ դարձնող, մարդերն ալ ոչնչութիւն դարձնող» (**Հատտեճեան Ռ., 2008, Յուշատետր 60**) վարչակարգը:

Ռ. Հատտեճյանը անդրադարձել է նաև խորհրդահայ այն գրական սերնդին, որն անտեսեց սոցիալիստական ռեալիզմի պարտադրած կաղապարները, կոտրեց թեմատիկ սահմանափակումների պատնեշները և մերձեցման ինչ-ինչ եզրեր փնտրեց Սփյուռքում ստեղծվող գրականության հետ: Այս նոր փուլի առաջատարը դարձավ հախուռն ու անհանգիստ խառնվածքի բանաստեղծ Պարոյր Սևակը՝ Ռ. Հատտեճյանի սերնդակիցը, փիլիսոփայական մտածումներում ինչ-որ չափով նրա խոհակիցը: «Պարոյր Սևակին հետ գլուխ գլխի» խորագրով էսսեների շարքում Ռ. Հատտեճյանը գրում է բանաստեղծի՝ անհատի և աշխարհի, կյանքի և մահվան մասին խոհափիլիսոփայական մտորումների, իրերի փոխհարաբերությունների շուրջ ինքնատիպ ձևակերպումների, ժամանակակից մարդու կերպարում խոհն ու զգացմունքը համատեղելու նրա տաղանդի մասին: «...Բանաստեղծ Պարոյր Սևակի կարծիքով մեռնիլը դժուար է ո՛չ թե անոր համար որ ինք պիտի բաժնուի աշխարհի գեղեցկություններէն, այլ անոր համար, որ կը վախճայ թէ ինք իրեն հետ կը տանի այդ գեղեցկությունները, իր կեանքին հետ կը վերջանան նաեւ կեանքի

գեղեցկությունները» (**Հատտեճեան Ռ., 2006**),- ընդհանրացնում է Ռ. Հատտեճյանը:

Հայ գրականության վերջին տասնամյակների գրական կյանքին վերաբերող այունակներում հեղինակը հատկապես կարևորել է ազգային մտածողության՝ նոր ձևով դրսևորվելու ձգտումը թե՛ արևելահայ և թե՛ արևմտահայ բանաստեղծության մեջ: Թեմաների ընտրության համատեքստում Ռ. Հատտեճյանը ընդհանրության եզրեր է նկատել Պ. Սևակի և Զ. Խրախունու, Մ. Մարգարյանի և Ի. Սարըապլանի, Զահրատի և Հ. Սահյանի, Գ. Էմինի և Ա. Ծառուկյանի ստեղծագործություններում:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Հեղինակները, որոնց մասին գրել է Ռ. Հատտեճյանը, հաճախ ընտրվել են պատահական, առանց նախապես պատրաստված ծրագրի: Նրա համար կարևորը ստեղծագործող անհատի ու ստեղծագործության արժևորումն է, մատչելի վերլուծություններն ու ճիշտ համադրությունները, նաև փաստերի իսկությունն ու ընթերցողին հետաքրքրելու արվեստը: Գրական դիմանկարների գեղարվեստավավերագրական պատումներում նկատելի են Ռ. Հատտեճյանի փիլիսոփայական անդրադարձումները, որ բնութագրում են իրականության մեջ մարդկային բանականության էկզիստենցյալ տառապանքը: Շոշափելով ստեղծագործող անհատի և իր ժամանակի անհաշտությունները՝ հեղինակը պատկերել է գրամշակութային բնականոն ընթացքի խզումները, բացահայտել դրանց դրդապատճառները: Այն, որ «Յուշատետր»-երը «ճակատագրուած են ապրելու, մնալու եւ խորհրդածութեան քանդակներով զարդարելու մեր գրականութեան գեղայարդար պարտէզը» (**Խրախունի Զ., 1991**) համարվում է կարևոր ձեռքբերում ու «մրցանիշ»:

Ռ. Հատտեճյանը, «Յուշատետր»-ի էջերում արժևորել է հայ գրական ժառանգությունը՝ գրելով. «Ժողովուրդի մը համար պատիւ է ունենալ այսքան որակաւոր ու ներշնչեալ բանաստեղծներ: Բայց այդ պատիւը կը կրկնապատկուի, կը քառապատկուի, եթէ ժողովուրդը կ'անդրադառնայ այդ բանաստեղծներուն արժէքին եւ տէր կը կանգնի անոնց վաստակին» (**Հատտեճեան Ռ., 2000**):

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. **Գալստյան Ա. (2021)**, Արևելահայ գեղարվեստական վավերագրության լեզուն, Երևան, «Էդիտ Պրինտ» հրատ.:
2. **Խրախունի Զ. (1991)**, Նշմարներ միւս երեսէն, Իսթանպուլ, «Մուրատ օֆսէթ» տպ.:
3. **Թորանեան Թ. (2002)**, Ռուպէր Հատտէճեան.Ամբողջական գրագէտը, Հալէպ, «Կիլիկիա» տպ.:
4. **Հատտէճեան Ռ. (2000)**, Յուշատետր 39, Պտոյտ մը հայ բանաստեղծութեան պարտէզին մէջ, Իսթանպուլ, «Մուրատ օֆսէթ» տպ.:
5. **Հատտէճեան Ռ. (2006)**, Յուշատետր 47, Առագաստ դէպի բանաստեղծութիւն, Իսթանպուլ, «Մուրատ օֆսէթ» տպ.:
6. **Հատտէճեան Ռ. (2007)**, Յուշատետր 59, Պտոյտ հայ գրականութեան քովիսներուն մէջ, հտ. Ա, Իսթանպուլ, «Մուրատ օֆսէթ» տպ.:
7. **Հատտէճեան Ռ. (2008)**, Յուշատետր 60, Պտոյտ հայ գրականութեան քովիսներուն մէջ, հտ. Բ, Իսթանպուլ, «Մուրատ օֆսէթ» տպ.:
8. **Հատտէճեան Ռ., (2008)**, Յուշատետր 61, Պտոյտ հայ գրականութեան քովիսներուն մէջ, հտ. Գ, Իսթանպուլ, «Մուրատ օֆսէթ» տպ.:
9. **Յակոբեան Մ. (2013)**, Անվերջակէտ զրոյց մեր գրականութեան երախտաւորներուն հետ, Իսթանպուլ, «Մուրատ օֆսէթ» տպ., 2013:
10. **Շառոյեան Լ. (2000)**, Յաւերժօրէն սիրելի «մերին Պոլիսը», Իսթանպուլ, «Մուրատ օֆսէթ» տպ.:
11. **«Պոլսահայ գրականութիւնը 20-րդ դարի կէսից մինչեւ մեր օրերը» (2023)**, Երևան, «Արմավ» հրատ.:
12. **«Ռուպէր Հատտէճեան գրական գործունէութեան 40-ամեայ հանգրուանին» (1987)**, Իսթանպուլ, «Մուրատ օֆսէթ» տպ.:

REFERENCES

1. **Galstyan A., (2021)**, Arevelahay gegharvestakan vaveragrowt'yan lezown /The Language of Eastern Armenian Artistic Documentary/, Yerevan, "Edit Print" pub.
2. **Khrakhuni Z., (1991)**, Nshmarner miws erese'n /Observations from the Other Side/, Istanbul, "Murad Ofset" pub.
3. **Toranian T., (2002)**, R'ope'r Hatte'twean.Amboghjakan grage'ty' /Robert Hattejian: The Complete Intellectual/, Aleppo, "Kilikia" pub.
4. **Hattejian R. (2000)**, Yowshatetr 39, Ptoyt my' hay banasteghc'owt'ean parte'zin me'j /Memoir 39, A Stroll in the Garden of Armenian Poetry/, Istanbul, "Murad Ofset" pub.
5. **Hattejian R. (2006)**, Yowshatetr 47, Ar'agast de'pi banasteghc'owt'iwn /Memoir 47, Sail towards Poetry/, Istanbul, "Murad Ofset" pub.
6. **Hattejian R. (2007)**, Yowshatetr 59, Ptoyt hay grakanowt'ean qowlisnerown me'j /Memoir 59, A Stroll Behind the Curtains of Armenian Literature/, vol. A, Istanbul, "Murad Ofset" pub.
7. **Hattejian R. (2008)**, Yowshatetr 60, Ptoyt hay grakanowt'ean qowlisnerown me'j /Memoir 60, A Stroll Behind the Curtains of Armenian Literature/, vol. B, Istanbul, "Murad Ofset" pub.
8. **Hattejian R., (2008)**, Yowshatetr 61, Ptoyt hay grakanowt'ean qowlisnerown me'j /Memoir 61, A Stroll Behind the Curtains of Armenian Literature/, vol. C, Istanbul, "Murad Ofset" pub.
9. **Hakobyan M. (2013)**, Anverjake't zroyc mer grakanowt'ean eraxtawornerown het /Endless Conversations with the Distinguished Figures of Our Literature/, Istanbul, "Murad Ofset" pub.
10. **Sharoyan L. (2000)**, Yawerjho're'n sireli «merin Polisy'» /Forever Beloved "My Istanbul"/, Istanbul, "Murad Ofset" pub.

11. «Polsahay grakanowt'iwny' 20-rd dari ke'sic minchew mer o'rery'» /"The Literature of Armenians from Constantinople: From the Mid-20th Century to the Present Day"/ (2023), Yerevan, "Arnav" pub.
12. «R'ope'r Hatte'twean grakan gorc'owne'owt'ean 40-ameay hangrowanin» /"Robert Hattejian's Literary Activity: 40-Year Milestone"/ (1987), Istanbul, "Murad Ofset" pub.

Мануш Балаян

Художественно-документальные обоснования эссе "Ушатетр"

(Записная книжка)

Заключение

Ключевые слова и выражения: "Ушатетр", эссе, поэтический образ, литературный портрет, оценивание, хроника, художественно-документальная проза, современность, историзм, идеология.

Цель статьи - представить эссе "Ушатетр" редактора Ропера Аттчяна, опубликованные в константинопольской ежедневной газете «Мармара», а затем изданные отдельными книгами, как художественное издание обращающееся к повседневным и историческим событиям.

Данная тема является актуальной, так как эстетические аспекты эссе Р. Аттечяна под названием "Ушатетр" отражают когнитивные истоки замысла автора, точное восприятие времени, а также демонстрируют тенденции в развитии современной прозы.

В соответствии с этой целью, нами были исследованы формальные особенности эссе "Ушатетр", которые охарактеризованы как небольшие произведения с документальной основой, художественным стилем, сочетающим историчность и актуальность в разнообразии тематики повествования.

Методом сопоставительного анализа мы рассмотрели эссе, опубликованные в "Ушатетр", которые касаются армянских литературных деятелей, их общественной и творческой деятельности. Мы обобщили основные содержательные элементы, эстетические принципы и формы художественного выражения авторов, выбранных Р. Аттецяном.

Используя метод хронологического анализа, статья рассматривает "Ушатетрер" как своеобразные хроники, которые через творческие обобщения предоставляют реальную картину последовательных исторических периодов.

В заключении мы дополнили обобщения художественно-документальных рассказов о литературных портретах философскими формулировками Р. Аттецяна, характеризующими экзистенциальные переживания человеческого разума.

Manush Balayan

Cultural-documental observations of the essay "Hushatetr" (Memoir)

Conclusion

Key words and expressions: *"Hushatetr" essay, poetic image, literary portrait, evaluation, chronicle, art-documentary prose, modernity, historicism, ideology.*

The purpose of this article is to present the "Memoir" (Յուշադրություն) essays by editor-in-chief Robert Hattejian, published in Istanbul's *Marmara* daily and later as separate books, as artistic journalistic reflections on daily and historical events.

This topic is significant because the aesthetic elements of R. Attechian's essays in "Hushatetr" reflect the cognitive origins of the author's intent, an accurate perception of the era, and demonstrate trends in the development of contemporary prose.

In line with this goal, we have examined the formal characteristics of the "Hushatetr" essays, which are defined by their documentary foundation, artistic style, and a combination of historicity and relevance within a diverse range of narrative themes.

Through comparative analysis, we explored the essays published in "Hushatetr" focusing on Armenian literary figures, as well as their public and creative endeavors. We summarized the key content elements, aesthetic principles, and forms of artistic expression of the authors selected by R. Attechian.

Using chronological analysis, the article considers "Hushatetr"-s as a unique form of chronicle that, through creative generalizations, provides an authentic depiction of successive historical periods.

In conclusion, we supplemented the artistic-documentary accounts of literary portraits with R. Attechian's philosophical reflections, which characterize the existential experiences of the human mind.

Մանուշ Բալայան - Այբ դպրոց, հայերենի ուսուցչուհի: Գիտական հետաքրքրությունները՝ նորագույն շրջանի հայ գրականություն: Հեղինակ է շուրջ տասը հոդվածի: manush.balayan@mail.ru

Мануш Балаян - Школа Айб, преподаватель армянского языка. Сфера научных интересов: Новейшая армянская литература.: Автор около десяти статей.
manush.balayan@mail.ru

Manush Balayan - Ayb School, teacher of Armenian language. Scientific interests: Modern Armenian literature. Author of about ten articles.
manush.balayan@mail.ru

Խմբագրություն է ուղարկվել 14.01.2025թ.

Հանձնարարվել է գրախոսության 24.01.2025թ.

Հրապարակման է ներկայացվել 21.03.2025թ.